

Prezentace partikulí ve výuce češtiny pro cizince

Ana Adamovičová

ABSTRAKT:

Na základě frekvenční analýzy slovních druhů prvního mluveného korpusu češtiny, Pražského mluveného korpusu (PMK), bylo zjištěno, že dle četnosti výskytu je každé sedmé slovo v běžně mluveném projevu partikule. Takto vysoká frekvence zavazuje jednak lingvisty k přesnějšímu popisu a vymezení jejich funkce a užití, jednak lingvodidaktiky k zamyšlení se nad možnostmi a vhodností jejich prezentace při výuce češtiny pro cizince. Po stručném představení hlavních výsledků dosažených při zkoumání partikulí vyskytujících se v PMK budou podrobeny analýze učebnice řady Basic Czech z hlediska zastoupení a užití partikulí v učebnicových textech. Jelikož jsou partikule nedílnou součástí běžně mluveného projevu, kterému mimo jiné jejich adekvátní užití přidává na autenticitě a přirozenosti, k čemuž se jinojazyčný mluvčí musí postupně propracovat, se dál v příspěvku zaměříme na možnosti prezentace partikulí v kurzech češtiny pro cizince a typy vhodných cvičení při jejich osvojování jinojazyčnými mluvčími.

KLÍČOVÁ SLOVA:

čeština pro cizince, partikule, Pražský mluvený korpus

ABSTRACT:

Frequency analysis of parts of speech in the first corpus of spoken Czech — the Prague Spoken Corpus (PSC) — reveal that every seventh word in common speech is a particle. Such a high frequency obliges linguists to describe and define their function and use more accurately. Teachers should also consider their approach to teaching particles to non-native learners of Czech. After a brief presentation of the major results from the study of particles occurring in PSC, the article analyzes the way the textbook Basic Czech uses and teaches particles. Particles are an integral part of common speech; using them correctly and appropriately helps foreign Czech language-learners sound authentic and natural. This tends to take quite a bit of time to learn, however. The article focuses on opportunities to present particles in Czech courses for foreigners and on appropriate exercises to master them.

KEYWORDS:

Czech for foreigners, Particles, Prague Spoken Corpus

0. ÚVOD

Na úvod si dovolím zavzpomínat na jednu svou japonskou studentku, výbornou a přepečlivou, kterou jsem učila téměř od samých začátků — před zahájením bakalářského studia absolvovala přípravný kurz Česká studia v rámci Ústavu bohemistických studií na FFUK. Při výběru tématu své bakalářské práce vyslovila přání, aby se stala vedoucí její práce, avšak dlouho se nemohla rozhodnout, o čem bude psát. Mnou nabízená témata se jí z různých důvodů nezamlouvala, pořád to prý nebylo „vono“. Nakonec mě poprosila, zda by mi své pochybnosti o volbě tématu a o češtině nemohla sdělit anglicky. Začala tím, že je angličtina, na rozdíl od češtiny, nesmírně

přátelský jazyk. Daleko dřív než v případě češtiny měla pocit, že je její ústní projev uspokojivý. Čím více se učí česky, tím prý má větší pochybnosti a její projev má daleko k tomu, aby působil přirozeně. Tento pocit však nebyl vyvolán jen dvěma jazykovými kódy, jak jsem hned pohotově namítla: obecněčeské koncovky rozezná, některé aktivně užívá, hodně obecněčeských slov už také umí. Přesto se jí zdá, že mluví mnohem méně „česky“ než někteří její krajané, kteří zdaleka neovládají češtinu tak dobře jako ona, pohybují se však víc v českém prostředí. Ve své závěrečné práci by se ráda věnovala tomuto fenoménu. Chvilí to ještě trvalo, než mě napadlo, že za její pocit „nepřirozenosti“ možná mohou partikule a pragmatika. Uvedla jsem několik příkladů, rozzářily se jí oči a nadšeně přitakala, že je to přesně „vono“. Napsala pak velmi hezkou bakalářskou práci o partikulích v mluvené češtině (vycházela z materiálu Pražského mluveného korpusu a blíže se zabývala způsobem užití partikulí v rámci jednotlivých skupin respondentů a typu promluvy), kterou pak na podzim roku 2012 obhájila na jedničku. Tím získala lepší přehled o skutečném úzu běžně mluveného jazyka a o nemalý krůček se přiblížila své vysněné touze po „přirozenosti“.

Byl to taky okamžik, kdy jsem pochopila, že by užití a prezentace partikulí při výuce češtiny pro cizince nemělo být marginálním, opomíjeným tématem. Měli bychom se mu soustavně věnovat ve všech fázích osvojování češtiny jako cizího jazyka. Oporu pro svůj předpoklad jsem našla v Pražském mluveném korpusu, který v té době již byl zveřejněn a na jehož zpracování jsem se též podílela.

V článku se dál budeme zabývat možnostmi prezentace partikulí při výuce češtiny pro cizince a různými typy cvičení na osvojování partikulí jak v mluveném, tak i v psaném projevu. Před tím si však stručně zrekapitulujeme hlavní výsledky průzkumu týkajícího se výskytu a zpracování partikulí v Pražském mluveném korpusu.

1. PRAŽSKÝ MLUVENÝ KORPUS (PMK)

PMK je prvním referenčním mluveným korpusem češtiny o rozsahu tři čtvrtě milionu jednotek. Nahrávky zachycující autentický mluvený projev v Praze a jejím okolí vznikaly v letech 1988–1996. Na výzkumu se podílelo 504 respondentů vybraných podle čtyř sociolingvistických parametrů: pohlaví, věku (spodní hranice 18 let) a vzdělání. Čtvrtým parametrem byl typ promluvy, tj. monolog obsahující odpovědi na předem daná témata z každodenního života, a dialog, tj. předem nepřipravený rozhovor dvou respondentů, kteří se znají, na jakékoli téma. Po věrném přepisu a ruční anotaci 15 015 promluv a cca 150 hodin mluveného projevu na základě *Kódovníku PMK*¹ byly v roce 2007 zveřejněny první výsledky, jež se staly též podkladem pro *Frekvenční slovník mluvené češtiny*, který byl publikován v témže roce.

1 *Kódovník PMK* sestavil František Čermák pro účely ruční anotace celého korpusu. Při jeho tvorbě byly využity základní publikace zpracovávající českou morfologii a syntax (SSČ, AMČ 1–3), jakož i některé další práce zabývající se obecně morfologií, frazeologií, syntagmatikou, kolokabilitou a valencí (morfologie: Bauer 1988, Matthews 1991; další: Čermák a kol. — SČFI 1983, *Syntagmatika a paradigmatica českého slova* 1–2, 1990, 2005). Celý *Kódovník PMK* je otištěn ve *Frekvenčním slovníku mluvené češtiny* (Nakladatelství Karolinum 2007).

1.1 PARTIKULE V PRAŽSKÉM MLUVENÉM KORPUSU

PMK nám poskytl řadu zajímavých poznatků z hlediska jazykových prostředků podílejících se na uspořádání běžně mluveného projevu a rolí partikulí v mluveném diskursu. Tomuto tématu již byla věnována řada článků (např. Čermák 2008; Adamovičová 2019, 2020 aj.), zde nicméně připomeneme hlavní výsledky průzkumu partikulí vyskytujících se v PMK:

- partikule jsou po slovesech (17,89 %) a zájmenech (16,59 %) **třetím nejfrekventovanějším slovním druhem** v mluveném jazyce (13,51 %), čili v průměru každé sedmé použité slovo v mluveném projevu je partikulí;²
- na vysoké frekvenci tvarů partikulí se podílí poměrně malý počet lemmat: v PMK se vyskytlo **400 lemmat partikulí** (v češtině je ve skutečnosti kolem **450 lemmat partikulí** — některé knižní, anebo zastaralé výrazy se v PMK pochopitelně nevyskytly, zároveň ale některé výrazy homonymní s adverbii se v kontextu promluvy v PMK nevyskytly ve funkci partikule);
- partikule v mluveném projevu vykazují velkou míru variantnosti (např. *vždyť — dyť, ještě — eště, zase — zas* apod.); z celkového počtu doložených lemmat v PMK jsou zhruba dvě třetiny invariantní lemmata, tzn. je jich cca 260);
- jen 20 % lemmat partikulí má však v PMK frekvenci vyšší než 100 výskytů; až polovina lemmat partikulí má tedy i zde, v mluveném jazyce, velmi nízkou frekvenci.

Takto vysoká frekvence výskytu partikulí při běžně mluveném projevu zavazuje jak lingvisty, tak lingvodidaktiky: ty první k přesnějšímu popisu a vymezení jejich funkce a užití, ty druhé k zamýšlení se nad možnostmi a vhodností jejich prezentace při výuce češtiny pro cizince.

1.2 PŘÍNOS RUČNÍ ANOTACE PRO PRŮZKUM PARTIKULÍ V PMK

Jak již víme, řada partikulí je homonymní s jinými slovními druhy — adverbii, spojkami či citoslovci. Na základě analýzy materiálu z PMK byly zjištěny přesné proporce: **téměř polovina lemmat partikulí (48 %) je homonymní** — nejvíce homonymních lemmat je s adverbii (46 %). Homonymie tvarů v kontextu promluvy je však ještě vyšší (64 %), z čehož je jich zase nejvíce s adverbii (36 %) a přibližně stejně se spojkami (27 %) a citoslovci (26 %).

Ruční anotace PMK na základě zmíněného *Kódovníku PMK* nám poprvé umožnila studovat výskyt partikulí v rozsáhlých kontextech, v nichž bylo možné lépe osvětlit kontextovou podmíněnost vzniku nové funkce řady homonymních výrazů a ilustrovat procesy partikulizace četnými příklady z běžně mluvené praxe. V případě zkoumání

2 Pro úplnost uvádíme frekvenční pořadí všech slovních druhů, frazémů a proprií (jejich frekvenci jsme též sledovali) v PMK v procentech: 4. substantiva (13,33), 5. spojky (10,94), 6. adverbia (8,47), 7. prepozice (6,39), 8. adjektiva (5,21), 9. frazémy (3,56), 10. citoslovce (1,48), 11. číslovky (1,42) a 12. propria (1,09).

partikulí jde o přístup zcela klíčový: vzhledem k vysokému procentu homonymních tvarů řady partikulí s dalšími slovními druhy je jejich automatická identifikace dosti nepřesná a zavádějící (mimo jiné je to hlavní důvod, proč je v psaných korpusech češtiny, značkových automaticky, výskyt partikulí zcela marginální). Pouze analýza rozsáhlých kontextů, v nichž partikule často vznikají ad hoc změnou funkce ve výpovědi, umožňuje zachytit je v jejich přirozeném okolí. Data z PMK ukázala, že se řada původních adverbii mnohem častěji užívá ve funkci partikule (např. *absolutně, akorát, čistě, eště, klidně, naprosto, normálně, pomalu, třeba, opravdu, zase, zvláště* aj.)

Dále bylo zjištěno, že funkční posun významu autosémantického slova má v první řadě roli pragmatického komentáře ve výpovědi. Připomeňme si nejčastější funkce partikulí v promluvě, které jsme detekovali na základě *Kódovníku PMK* a následně podrobné ruční anotaci a kontextové analýze:

- většina funkcí je těsně spjatá s vyjádřením postoje mluvčího vůči obsahu sdělení či partnerovi v promluvě;
- dominantními funkcemi jsou funkce modální přes celou škálu funkcí faktuálních (např. *asi, celkem, fakticky, jaksi, například, prej, taky*), intenzifikačních (např. *absolutně, aspoň, hlavně, i, obzvláště, vůbec, zrovna*), expresivních (např. *čistě, hezky, konečně, naprosto, pomalu, vono, zkrátka*), emocionálních (např. *bohužel, co dyž, eště, eště že, naštěstí, normálně, zaboha, zaplatpámbu*) až po funkci čistě kontaktní (*jo, že jo, vid'*);
- neméně důležitou je funkce referenční odkazující k různým úsekům promluvy (např. *jinak, naopak, vlastně, zase*);
- nelze nezmínit i nadužívání některých výrazů (populárně značených jako „berličky“ či slova výplňková, expletiva; vesměs jde o nejfrekventovanější slova, např. *jako, teda, prostě*).

Kontextová analýza též ukázala, že při běžně mluveném projevu mluvčí jakoukoli komunikační nejistotu vyvolanou hledáním lepšího formulačního obratu či snahou o přesnější uchopení myšlenky často „maskuje“ partikulemi, které v těchto situacích používá ve vyšší míře, často i mimoděk.

Pro lepší přehled o četnosti jednotlivých partikulí představíme v níže uvedených tabulkách jednak prvních 10 nejfrekventovanějších jednoslovných a víceslovných partikulí z PMK (Tabulka 1), jednak (Tabulka 2) prvních 20 nejfrekventovanějších partikulí zahrnujících i homonymní výrazy.

Připomínáme, že se v PMK vyskytlo 52 % lemmat nehomonymních partikulí. Jednoslovných partikulí (včetně homonymních) je zhruba třikrát více než víceslovných (pro mluvený jazyk poprvé souhrnně zpracovaných v PMK), které na rozdíl od jednoslovných mají navíc i velmi nízkou frekvenci tvarů (neplatí to pouze pro první dvě nejfrekventovanější víceslovné partikule: *že jo* a *no tak*).

Mezi prvními 20 nejfrekventovanějšími partikulemi najdeme osm primárních (nehomonymních) výrazů: *teda, prostě, že jo, asi, taky, vlastně, no tak* a *vůbec*. Osm dalších homonymních výrazů se v kontextu promluvy v PMK vyskytlo téměř výlučně ve funkci partikule (srov. 4. a 8. sloupek, v němž je znázorněn poměr partikule vůči jinému slovnímu druhu, tj. adverbium, spojce či citoslovci). Pouze spojky *a, ale* a zájmeno *to* se v kontextu promluvy mnohem častěji vyskytly ve své původní funkci.

Jednoslovné nehom. part.		Víceslovné nehom. part.	
teda	4678	že jo	2542
prostě	3924	no tak	1144
asi	2438	přece jenom	209
taky	2257	třeba i	141
vlastně	1784	nebo tak	77
vůbec	1068	nebo co	54
spíš	615	ne že ale	41
vid'	478	když už	36
snad	477	jen tak	35
hlavně	388	až tak	28

TABULKA 1: 10 nejfrekventovanějších jednoslovných a víceslovných primárních (nehomonymních) partikulí v kontextu

PART	frekv PART	frekv JINÝ SLOVNÍ DRUH	Poměr PART v %	PART	frekv PART	frekv JINÝ SLOVNÍ DRUH	Poměr PART v %
no	7185	582	92,5	taky	2257	—	100,0
jako	5479	1238	81,5	vlastně	1784	—	100,0
tak	5033	1192	80,9	to	1575	20544	7,1
teda	4678	—	100,0	zase	1434	546	72,2
prostě	3924	—	100,0	i	1415	373	79,1
třeba	3242	58	98,2	ale	1396	4647	23,1
a	2581	17011	13,2	už	1359	1693	44,5
že jo	2542	—	100,0	no tak	1144	—	100,0
asi	2438	—	100,0	vůbec	1068	—	100,0
jo	2366	601	79,7	eště	1055	669	61,2

TABULKA 2: 20 nejfrekventovanějších partikulí v PMK:

Těchto prvních 20 nejfrekventovanějších stylových³ lemmat partikulí v PMK lze označit za konvenční jazykové prostředky zaručující především plynulý tok promluvy ve všech fázích komunikace.

1.3 KONTEXT: PARTIKULE, ADVERBIUM, SPOJKA, INTERJEKCE, FRAZÉM?

Partikule, na rozdíl od interjekcí či frazémů, nikdy nestojí samostatně, vždy se těsně vážou ke slovu či k větě. Rozhodující roli pro detekci partikulí hraje tedy **kontext** a **způsob užití slova**.

Při slovnědruhovému transpozici vedoucí k funkčnímu vymezení homonymních partikulí klíčovou roli hrají dva odlišné procesy:

³ Stylové lemma je nejčastěji použitá varianta, např. *dyť, eště, teda* apod.

- **delexikalizace autosémantik** (*stejně, čistě, pomalu, rozhodně, klidně* apod.)
- **lexikalizace gramatických slov** (*co když, jen aby, jen jestli, ještě že, už aby* apod.)

V obou případech lze mluvit o partikulizaci či pragmatizaci výpovědi.

2. ZAŘAZENÍ PARTIKULÍ DO UČEBNIC BASIC CZECH I-III

Při tvorbě učebnicových textů a rozvíjení slovní zásoby se autoři většinou zaměřují na gramatickou a lexikální náplň jednotlivých lekcí, v ideálním případě jsou zvoleny tematický rámec a rozvíjená gramatická kompetence v těsném sepjetí a vzájemně se prolínají. Užití partikulí zcela přirozeně není věnována primární pozornost. Je přitom zřejmé, že jsou partikule nedílnou součástí běžně mluveného projevu, kterému mimo jiné jejich adekvátní užití přidává na autenticitě a přirozenosti, k čemuž se jinojazyčný mluvčí musí postupně propracovat.

Proto mě samotnou zajímalo, kolik partikulí (a samozřejmě i jaké partikule) najdeme v sérii učebnic Basic Czech I-III (jde o jazykovou úroveň od A1 do B2 podle SERR). V níže uvedené tabulce jsou prezentovány výsledky této sondy.

Basic Czech I – A1	Basic Czech II – A2/B1	Basic Czech III – B1/B2
L1: a, ale , docela, i , opravdu, tak , taky	L7: celkem, jistě, konečně, naštěstí, prostě, totiž, třeba	L14: naopak, naprosto, pochopitelně, respektive, však, zrovna
L2: ani , asi, bohužel, jako , no, samozřejmě, tak, že + no tak	L8: až (<i>až v neděli večer</i>), jinak , stejně , úplně, určitě, zase + <i>To je ale náhoda!</i> + <i>No tohle!</i> , jen tak	L15: copak, jinak , navíc, obzvláště, přece, zvláště
L3: akorát , jasně, jen/ jenom, ještě, jo, možná, pomalů, potom , už, vůbec, zvlášť + <i>že ano/ jo, no jo</i>	L9: ať (<i>ať žije</i>), aspoň/alespoň, ježíšimarjá, přitom, spíš, + <i>No právě! Už zase!</i>	L16: fakt (<i>jsem fakt zvědavý</i>), pravděpodobně, prý, sotva, teda (<i>To je teda síla! To je teda pěkný blbec!</i>), zhruba, zřejmě + tak nějak L17: nejspíš, pomalů (<i>vždyť už je pomalů konec roku</i>), rádooby, stejně , vždyť
L4: hlavně, snad, vlastně	L10: až (<i>až po+ polojasno až oblačno; 3 až 7</i>), mimochodem, především	L18: již
L5: pak	L11: tedy (<i>To mělo být překvapení. — To tedy bylo!</i>)	L19: akorát , každopádně, poněkud, přece jen, zase , zejména
L6: dokonce, nakonec, na příklad + <i>Ale to nic, To víš, že jo, No vidíš to</i>	L12: zkratka + Ani trochu, Ani bych neřekl!	
	L13: čím dál tím, víceméně, teprve, <i>Ale jdi!</i>	

TABULKA 3: Partikule v učebnicích Basic Czech I-III:

Sonda ukázala, že se ve všech třech dílech učebnice vyskytuje přes sto primárních anebo kontextově potenciálních, tj. homonymních partikulí, což je mnohem více než třetina doložených invariantních lemmat v PMK. Tento výsledek je docela potěšující. Zároveň se řada homonymních výrazů napřed vyskytuje ve svém původním spojkovém nebo adverbialním významu — v tabulce jsou tyto výrazy zvýrazněny —

srov. např. v L1 *a, ale, i, tak*, v L3 *akorát*, nebo v L8 *jinak a stejně* atd. Ukážeme to na dvou příkladech: *akorát* se v 3. lekci vyskytuje v kontextu *Je mi teplo. Je mi zima. Není mi ani teplo ani zima — je mi akorát*; až v 19. lekci se studenti seznámí s dalším významem slova *akorát*: *Akorát u nás bylo pár našťvaných důchodců* tyto výrazy jsou v tabulce označeny zvýrazněnou kurzívou). V 8. lekci se studenti seznámí s adverbii *jinak* (*To není tak. Je to jinak*) a *stejně* (*Vypadá stejně mladě*). Až ve třetím dílu učebnice se tyto výrazy objeví i ve funkci partikule: *před několika dny jsem se vrátil... jinak sháním práci; ale jinak ti závidím, nebo stejně je to ale hezké* apod.

Dalším důležitým zjištěním je skutečnost, že se už na úrovni A1 v textech vyskytují víceslovné partikule, běžné konverzační obraty, dialogové repliky či frazémy, v nichž jsou ustálenými komponenty partikule: *no tak, že jo, no jo, Ale to nic, To víš, že jo* apod. V tabulkách jsou některé z těchto výrazů ve všech třech sloupcích uvedeny kurzívou.

Na správné osvojení partikulí však nestačí jen jejich kontextový výskyt v textech. Je tomu třeba věnovat mnohem větší pozornost v různých typech cvičení, kterým se budeme věnovat v dalších částech tohoto článku.

3. ZPŮSOB PREZENTACE PARTIKULÍ PŘI VÝUCE

Jak už bylo zmíněno, jednou ze základních funkcí partikulí je vyjádření postoje vůči obsahu sdělení anebo vůči adresátovi. Při postupném budování lexikální kompetence je žádoucí si tyto postoje ujasnit a zakomponovat partikule do širších promluvových celků, v jejichž kontextu jsou tyto postoje obsaženy / jejichž kontext tyto postoje odráží. Uvedme několik příkladů:

- **souhlas, přitakání X nesouhlas, odmítnutí**: *určitě, jistě, ano, jo X ne, kdepak, ani náhodou*
- **radost X lítost**: *naštěstí, bohudík X naneštěstí, bohužel*
- **ne-jistota / ne-pravdivost**: *ne/myslím, nesporně, bezesporu, bezpochyby, opravdu, fakt, prý, tuším, sotva, stěží*
- **ne-pravděpodobnost / ne-pochybnost**: *asi, jakoby, nejspíš, patrně, pravděpodobně, spíš*
- **překvapení**: *No ne! Cože! To je ale...!*
- **dovolení**: *klidně*
- **rozhořčení/ protest**: *To snad... No tohle!*
- **rezignace**: *ach jo, dejme tomu, když už, stejně, třeba*
- **hrozba / výtky / napomenutí / varování / výčitka**: **copak, jen** (to zkus!), *na-jednou* (nevíš!), *ne aby* (přišel pozdě!), *však* (uvidíš!), *že* (tě to napadlo!)
- **obava**: *jen jestli, co když*
- **zaváhání**: *no nevím, asi*
- **přání**: *už aby, kéž, ať*
- **úleva**: *ještě že, zaplaťpámbu*
- **zdrženlivost**: *když tak, jen tak, tak nějak, koneckonců*
- **návrh**: *co kdybychom...?*

Kromě vyjádření různých postojů je třeba věnovat pozornost i různým fázím promluvy včetně vyvozování závěru:

- **začátek X ukončení promluvy:** *no, tak, no tak X no*
- **udržení promluvy, ověření porozumění:** *že ano/jo?, že ne? že? vid'/te?*
- **vyplývání / sumarizace:** *ale, nakonec, nicméně, prostě, přeci jenom, takže, tedy, tudíž, zase, zkrátka*

Neméně důležitými funkcemi partikulí jsou intenzifikace, expresivita či zpřesnění výpovědi:

- **Intenzifikace:** *ani, akorát, aspoň, až, ba, dokonce, i, furt, hlavně, každopádně, na-prosto, navíc, nikoli, obzvlášť, právě, především, přinejmenším, speciálně, vůbec, zejména, zrovna, zvláště*
- **Expresivita:** *ale, teda, vono*
- **Zpřesnění:** *taky, též, totiž, to jest, respektive, rovněž, vlastně*

4. TYPY CVIČENÍ

Partikule lze začlenit do procvičování nejrůznějších gramatických jevů:

1. předložek, 2. préterita a futura, 3. vidu (A2–B1)
4. préterita, 5. imperativu a infinitivu (B1–B2)⁴

1. Dej ten kufr pod postel! — **Copak** nevidíš? Už je **přece** dávno ____ ____!
 2. **Už aby** byl/a/o/y konec roku / zima / jaro / Vánoce! — **Vždyť** už **pomalů** __!
 3. Jardo, co děláš? — Píšu úkol. — **Teprve / až** teď? Já už jsem ho napsal. Kdy ho **konečně** napíšeš ty?
 4. Rozbilo se nadobí — (neporezat se) — **Ještě že** ses neporezal/a!
Zmkl jsem jako slepice — (nenastydnout) — **Ještě že** jsi nenastydl!
 5. a) Řehoří, nezapomeň přijít! — **Ne abys** zapomněl přijít!
b) Honzo, nezvi zase tu partu! — **Ne abys** zase pozval tu partu!
- Rozhodni se **už konečně!** — **Koukej** se **už konečně** rozhodnout!
Udělej to **už konečně!** — **Koukej** to **už konečně** udělat!
Můžu se tě na něco zeptat? — **Klidně** se ptej!

Dalších několik typů cvičení je též pro úroveň B2. Velice přínosným cvičením je postupné začleňování partikulí do promluvy. Uvedeme jednoduchou větu, např.:

6. Ty nechápeš, že je to jedno.

⁴ Všechna cvičení, která zde uvádíme, jsou převzata z učebnic *Basic Czech I–III*, Doplnkových cvičení k učebnicím *Basic Czech I–II* a z učebnice *Nebojte se češtiny*.

Postupně začneme přidávat jednotlivě partikule a zjišťujeme, jak se význam sdělení posouvá, mění, zabarvuje či modifikuje. Ukážeme zde jednu z možných výsledných a nové podoby výchozí věty:

Vždyť ty přece vůbec nechápeš, že je to **vlastně stejně** jedno.

Lze nabídnout i pravděpodobnou reakci na takovou větu ve formě dialogu:

Co **jako** nechápu?

Že je to **tedy** jedno.

Všímáme si přitom nejen významového posunu, ale také intonace a pozice jednotlivých partikulí ve větě. Na vysvětlení významu a pozice partikule v promluvě jsou vhodná krátká, lapidární hesla v podobě modelové poučky, např.:

— Na začátku dlouho „ano“, nakonec **přece jen** „ne“.

— **Však** ty uvidíš, já ti ukážu!

Získané znalosti o partikulích a jejich místu výskytu můžeme pak rozvíjet dál při doplňování vhodných výrazů do dialogu. Dialog si napřed přečteme a poté se pokusíme do něj doplnit výrazy z nabídky, jak znázorňuje další cvičení:

7. Doplňte do vět vhodné výrazy: **jako, vždyť, však, přece, přece jen, tedy, vlastně, vůbec, stejně /tak jako tak:**

1. „Nevíš náhodou, co dnes bude k večeři?“
2. „To je _____ jasně, že vím. To samé, co před týdnem.“
3. „_____ já už ale nevím, co bylo před týdnem!“
4. „To je _____ jednoduché. To samé, co před čtrnácti dny.“
5. „Hele, nedělej si ze mě legraci. Nechtěl bys mi to _____ říct?“
6. „No, chtěl, ale já už to _____ taky nevím.“
7. „_____ ty si ze mě utahuješ!“
8. „Ani náhodou. Vidíš _____, že vypadám vážně.“
9. „Tak ty mi to _____ nechceš říct?“
10. „Co _____? Ach jo, co bude k večeři. Tak dobrá, já ti to _____ řeknu. Dávej dobrý pozor! Budeme mít buď maso anebo maso, omáčku anebo omáčku, ale knedlíky, ty můžou být buď bramborové, nebo houskové. A právě to já nevím. Vidíš, že jsem ti _____ moc nepomohl.“
11. „To ti _____ pěkně děkuju.“
12. „No prosím. I když _____ nemáš za co.“

Další cvičení je na rozlišení výrazů, které si zahraniční studenti často pletou: *konečně, nakonec, koneckonců a dokonce* (to poslední v menší míře). Když se podíváme na hesla prvních tří výrazů v SSJČ nebo SSČ, zjistíme, že vysvětlení jsou cizojazyčným uživatelům velice málo nápomocná. Zase se pokusíme o lapidární vysvětlení:

- Dlouho „NE“, a **konečně** „ANO“: *Konečně přišel!* (dlouho jsme na něj čekali)
- Napřed „NE“ / „ANO“, **nakonec** „ANO“ / „NE“: *Nakonec to udělám* (předtím jsem to nechtěl udělat) / *Nakonec to neudělám* (napřed jsem to chtěl udělat)
- **koneckonců** = **ostatně** (*smířlivý závěr*): **Koneckonců** *to není tak špatné. Koneckonců proč ne?*
- **dokonce** = **i** (*důraz*): *Byli tam všichni, dokonce (i) babička.*

Další ukázkou je cvičení, které je navíc kontextově ukotvené: klíčové kontextové informace z úvodního textu se ve cvičení dále rozvíjejí, což studentům značně usnadňuje volbu vhodného slova:

8. Doplňte do vět výrazy **konečně**, **nakonec**, **koneckonců**, **dokonce** podle kontextu:

Reiner dlouho měl obavy, že nesežene v Praze byt, ale _____ se mu to přeci jen podařilo. „Už _____ bydlíš!“ — upřímně se radoval Honza.
Ten byt _____ ani není tak špatný, jak se mu na první pohled zdálo.
Má _____ mnohem víc předností než nedostatků.

A konečně poslední cvičení — zařazení výrazů na postojové škále od úplné jistoty až po nejistotu — lze procvičovat i na nižších úrovních v závislosti na volbě výrazových prostředků:

9. Ke každému výrazu přiřadte jedno číslo podle míry jistoty na škále od **1 (nejméně jisté)** do **8 (zcela jisté)**. Některé výrazy mohou mít stejná čísla. Jedno číslo by mělo být neobsazené

Ani náhodou	Nejspíš ne	Pravděpodobně
Asi	Nepochybně	Snad
Jistě	Nikoli	V žádném případě
Možná	Ovšem	Zcela určitě
Nejspíš	Patrně	Zřejmě

Je nejjednodušší začneme-li od nejvyššího či nejnižšího čísla (ANO — 8 × NE — 1). Asi se shodneme, že je *možná* někde uprostřed (4):

1. Ani náhodou, Nikoli, V žádném případě
2. Nejspíš ne
3. Asi
4. Možná
5. Snad
6. —
7. Nejspíš, Patrně, Pravděpodobně, Zřejmě
8. Jistě, Nepochybně, Ovšem, Zcela určitě

5. UŽITÍ PARTIKULÍ V PSANÉM PROJEVU

Řada výrazů řadících se též k partikulím má zcela zásadní, klíčovou roli i v psaném projevu. Jde o plynulé uspořádání textu — jeho strukturaci, myšlenkovou návaznost, logické plynutí, tj. to, čemu říkáme koherence a koheze (čemuž bychom se soustavně měli věnovat od úrovně A2/B1).

Nízká frekvence partikulí⁵ v psaném korpusu SYN2005 (skládá se z beletrie, odborných textů a publicistiky) neodráží pouze jejich nižší frekvenční podíl v psaném diskursu, souvisí též i s velice nespolehlivým automatickým značkováním tohoto slovního druhu vykazujícího vysokou míru homonymie. Automaty, ať jsou sebelépe „nakrmeny“ daty, nejsou zkrátka s to rozpoznat nejednoznačné slovo v kontextu

6. TYPY CVIČENÍ⁶

Přiřazování (cvičení 10) je dalším typem cvičení, kdy studentům nabídneme dvě řady synonymních či antonymních výrazů, nebo jejich vysvětlení — partikule, adverbia, prepozice, spojovací výrazy apod., které mají k sobě přiřadit. Jako u předchozího cvičení, úroveň daného cvičení i zde závisí na zvolených výrazech. V níže uvedené ukázce jsou již přiřazené výrazy a cvičení odpovídá jazykové úrovni B2:

10. Přiřaďte k sobě synonymní výrazy:

především — v první řadě	čili — anebo, jinými slovy
bezpochyby — bezesporu	nicméně — přesto
však — ale, nicméně	patrně — nejspíš
zajisté — jistě	zejména — obzvlášť
nejspíš — pravděpodobně	neboť — protože, jelikož
zřejmě — s největší pravděpodobností	koneckonců — ostatně
až na — kromě, vyjma	jednak-jednak — jak-tak
maximálně — nanejvýš	zase — naopak
ačkoli — třebaže	potom — pak
spíš — raději	yní — teď
až — teprve	posléze — nakonec
hlavně — především	prý — údajně
tedy — tudíž, takže	rovněž — taky, také
zároveň — současně	nikoli — vůbec ne

5 Na rozdíl od mluveného korpusu, v němž jsou partikule 3. slovním druhem podle frekvence, v psaných korpusech se většinou vyskytují až na předposledním místě.

6 První dvě cvičení jsou součástí Sady cvičení v projektu WriLab (viz použitou literaturu).

Dalším možným cvičením je doplnění různých konektorů do textu (spojovací výrazy, víceslovné prepozice, demonstrativa, relativna a partikule). V závislosti na zvolených výrazech a obtížnosti textu i tento typ cvičení, většinou jde o výběr správného slova z dvojice ev. trojice podobných slov nabídnutých přímo v textu, můžeme zařadit na různých jazykových úrovních. Níže uvedená ukázka (cvičení 11) odpovídá úrovni B2:

11. Vyberte správné slovo:

Akupunktura má {**řekněme~na příklad**} skvělé výsledky {**nejen-jednak**} v léčbě bolavé páteře, {**tak~ale i**} alergie či astmatu {**nebo~čili**} bolestí hlavy. Akupresura se {**znovu~zase**} osvědčila při bolestech pohybového ústrojí a kloubů. Reiki {**prý~asi**} napomáhá při léčbě řady chronických onemocnění. Vhodně zvolenými éterickými oleji docílíme úlevy při řadě zdravotních obtíží, posílíme obranyschopnost organismu a preventivně {**dokonce~ba**} zamezíme vzniku některých onemocnění. Pobyt v solné jeskyni {**samozřejmě~zřejmě**} příznivě ovlivňuje dýchací cesty, {**zároveň~zejména**} nabízí uvolnění, odpočinek, podporuje krevní oběh i činnost mozku, zlepšuje paměť a odbourává stres. Názory na účinky homeopatie se {**však~sice**} různí, i zde je {**ale~avšak**} s výsledky léčby řady onemocnění spokojeno velké procento pacientů.

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Alternativn%C3%AD_medic%C3%ADna

Cvičení 13 je o něco složitější a odpovídá jazykové úrovni B2/C1. Jde o začlenění vynechaných slov z nabídky:

13. Doplněte do textu vhodné výrazy podle kontextu:

až, či, i, navíc, sice~ale, totiž, však, zdaleka, zkrátka

Na druhou stranu _____ vědomí, že existuje něco jako fenomén třetí čtvrtiny, nám pomáhá s přijetím situace i s diplomatickým přimhouřením oka nad našimi i společenskými poklesky, poklesy _____ propady v disciplíně, odpovědnosti, ohleduplnosti _____ náladě. Z výzkumů _____ vyplývá, že se s blížícím koncem naše rozpoložení začne zase automaticky přehupovat do větší pohody. V koncevce na nás _____ čekají další nástrahy: naše mysl je _____ neuvěřitelně kreativní v umění pokazit to, co už se zdánlivě prostě víc pokazit nedá, _____ o tom zas jindy. _____ stejně jako onemocnění covidem, _____ zvládání a vypořádávání se s covidovým obdobím ani _____ v psychice člověka nemá jen lineární průběh.

Zdroj: upravený úryvek z textu <https://psychologickyustavavcr.wordpress.com/2021/01/17/iva-polackova-solcova-fenomen-treti-ctvrtiny/>

A konečně v dalším cvičení (cv. 14) lze tyto výrazy nahradit v kontextu synonymními jazykovými prostředky. Zde uvedeme jen správné řešení:

14. Uveďte synonymní prostředky k zvoleným výrazům z cvičení 13:

na druhou stranu **však** — **ale**
 poklesy **až** propady — poklesy, **dokonce** propady
 ohleduplnosti **či** náladě — ohleduplnosti **nebo** náladě
 z výzkumu **navíc** vyplývá — z výzkumu **dále, ještě** vyplývá
sice — **ale** — **připouštím** — **avšak**
 naše mysl je **totiž** kreativní — **bezesporu, zcela jistě**
zkrátka — **prostě**
i - dokonce i
ani zdaleka — **vůbec** (při upraveném slovosledu)

7. ZÁVĚR

Partikule bychom do výuky češtiny pro cizince měli zařazovat systematicky a promyšleně od samého začátku. Měly by být nejen součástí učebnicových textů, kde kontext ozřejmí jejich význam, ale i různých typů cvičení navazujících na texty a již zažitý kontext.

Jinojazyčné mluvčí bychom neměli vést k tomu, aby partikule nadužívali; na tento jev bychom je ale měli soustavně upozorňovat.

Jazyk bez partikulí je jako neokořeněné, nedochucené jídlo: hlad nám to sice zažene, nebudeme ale z toho mít patřičný požitek!

BIBLIOGRAFIE:

- Adamovičová, A. — Hrdlička, M. (2016): *Basic Czech III*, Praha: Karolinum.
- Adamovičová, A. — Ivanovová, D. — Hrdlička, M. (2016): *Basic Czech II*, Praha: Karolinum.
- Adamovičová, A. — Ivanovová, D. (2019): *Basic Czech I*, Praha: Karolinum.
- Adamovičová, A. — Ivanovová, D.: *Doplňková cvičení k učebnici Basic Czech II*. [online] [cit. 2021-10-25]. Dostupné z www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=236407.
- Adamovičová, A. — Stárková, Z.: *WriLab 2, online laboratoř čtení a psaní*. [online] [cit. 2021-10-25]. Dostupné z www.wrilab2.eu/?lang=cs.
- Adamovičová, A. (2013): *Nebojte se češtiny*, Praha: Karolinum.
- Adamovičová, A. (2019): Partikule v mluvené češtině: konvence, či kreativita? in:
- Balowski, M. (ed.), *Konwencja i kreacja w języku i literaturze czeskiej*, Poznań: Bohemica Poznaniensia, 24, s. 225–240.
- Adamovičová, A. (2020): Valence partikulí na základě dat z Pražského mluveného korpusu, *Práce filologické LXXV*, 1, s. 11–32.
- Bauer, L. (1988): *Introducing linguistic morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Čermák a kol. (1983): *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Praha: Academia.
- Čermák F., (2008): Partikule, jejich syntagmatika a kumulace v mluvené češtině, in: Kopřivová, M. — Waclawičová (eds.): *Čeština v mluveném korpusu. Studie z korpusové lingvistiky*. Praha: NLN, s. 63–74.
- Čermák, F. — Holub, J. (2005): *Syntagmatika a paradigmatika českého slova. I, Valence a kolokabilita*. Praha: Karolinum.

Čermák, F. (1990): *Syntagmatika a paradigmatika českého slova. II., Morfologie a tvoření slov*. Praha: Univerzita Karlova.

Čermák, F. a kol. (2001): *Pražský mluvený korpus: přepisy nahrávek pražské mluvy z 90. let 20. století*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. [online]

[cit. 2021-10-25]. Dostupné z [www: <http://www.korpus.cz>](http://www.korpus.cz).

Čermák, F. a kol. (2007): *Frekvenční slovník mluvené češtiny*, Praha: Karolinum, [FSMČ] + CD s PMK.

Matthews, P. H. (1991): *Morfology*. Cambridge: Cambridge University Press.